

BERNADETA LELONEK-KULETA

DOJRZAŁOŚĆ DO MAŁŻEŃSTWA
W ŚWIETLE TEORII DEZINTEGRACJI POZYTYWNEJ.
WIELOPOZIOMOWOŚĆ ROZWOJU OSOBY
WEDŁUG KAZIMIERZA DĄBROWSKIEGO

Wiele czynników warunkuje powodzenie w życiu małżeńskim. Mają one zarówno charakter zewnętrzny wobec człowieka, jak i składają się na osobową zdolność do utworzenia trwałego związku. Zagadnienie to podejmowane jest często przez specjalistów zajmujących się życiem małżeńskim i rodzinnym¹. W świecie, w którym liczy się czas, efekt i użyteczność, rzeczywistość często bywa upraszczana i poszukiwane są proste wyjaśnienia złożonych zjawisk, co w odniesieniu do osoby ludzkiej nie jest możliwe. Proste odpowiedzi nie pozwalają w pełni zrozumieć natury człowieka, dlatego warto podejmować trud wszechstronnego poznawania go. Poszukując koncepcji sięgającej do istoty człowieczeństwa, nie sposób pominąć Teorii Dezintegracji Pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego (TDP). Teoria ta znajduje swoich zwolenników i kontynuatorów, z których wymienić można ks. prof. Franciszka Leśniaka², ks. prof. Czesława Cekierę czy prof. Antoniego Kępińskiego. Zwraca się jednak uwagę na to, że tezy Kazimierza Dąbrowskiego nie we wszystkich środowiskach cieszą się popularnością, czego świadomość miał już sam ich twórca. Bliższe poznanie i zrozumienie tej teorii z pewnością zaowocuje zupełnie

Dr BERNADETA LELONEK-KULETA – Katedra Psychoprofilaktyki Rodziny Instytutu Nauk o Rodzinie KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; email: bernadetalelonek@kul.lublin.pl

¹ Por. M. B r a u n - G a ł k o w s k a, *Psychologia domowa*, Olsztyn 1990, s. 26-31.

² Franciszek Leśniak jest m.in. inicjatorem Centrum Pomocy Psychologicznej w Rozwoju Człowieka im. Kazimierza Dąbrowskiego w Lublinie, świadczącego pomoc w oparciu o Teorię Dezintegracji Pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego.

nowym spojrzeniem na człowieka, na istotę jego rozwoju oraz na czynniki warunkujące pełnię jego funkcjonowania w związku z drugą osobą.

KAZIMIERZ DĄBROWSKI
– WSZECHSTRONNOŚĆ I WNIKLIWOŚĆ

Kazimierz Dąbrowski związany jest z Lubelszczyzną – ukończył szkołę średnią oraz rozpoczął studia w Lublinie (prowadził także wykłady na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim). Swoją edukację kontynuował m.in. w Poznaniu i Warszawie, we Wrocławiu, a także za granicą, m.in. w Genewie, pod kierunkiem takich specjalistów, jak E. Claparede, P. Bovet i J. Piaget. Dzięki stypendiom kształcił się też w Wiedniu i Paryżu oraz na Uniwersytecie Harvardzkim. Po powrocie do kraju w 1934 roku, bazując na doświadczeniach z kliniki Adolfa Mayera, pioniera w zakresie higieny psychicznej, powołał w Warszawie Polską Ligę Higieny Psychicznej, a następnie Instytut Higieny Psychicznej, który w 1938 roku miał już siedem filii. Jednocześnie dążył do utworzenia szkoły higieny psychicznej, co zostało zrealizowane w 1942 roku poprzez założenie Studium Higieny Psychicznej działającego w podziemiu, przekształconego w 1945 roku w Wyższą Szkołę Higieny Psychicznej. W ramach kolejnych stypendiów doskonalił swoje umiejętności na uniwersytetach New York, Harvard, Illinois. W 1964 roku otrzymał zaproszenie do Kanady od Ministra Zdrowia Quebecu. Prowadził wykłady na Uniwersytecie Alberta, Uniwersytecie Laval, a także na Uniwersytecie Cincinnati (Ohio) i Uniwersytecie Femina w Limie (Peru). Pracował jako psychoterapeuta, prowadził działalność badawczą i naukową, wyjeżdżał do wielu ośrodków naukowych z wykładami, wydawał publikacje. Od 1973 roku regularnie przyjeżdżał do Polski, doprowadził do utworzenia Ośrodka Higieny Psychicznej dla Ludzi Zdrowych. Nie udało mu się jednak reaktywować Instytutu i Wyższej Szkoły Higieny Psychicznej, zlikwidowanych w latach 1949-1950³.

Kazimierz Dąbrowski poszukiwał różnych dróg poznania człowieka i tajemnicy jego egzystencji. Studiował polonistykę, filozofię, psychologię, medycynę, a także teologię. Specjalizował się przede wszystkim w higienie psychicznej, którą chciał rozwijać w Polsce, ale bliska mu była także psychiatria, psychopatologia, psychoanaliza, neurologia czy neuropsychiatria.

³ G. G a w r o ń s k i, *Nota biograficzna*, [w:] *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1989.

Jego bogate osiągnięcia zostały docenione poprzez umieszczenie go na liście najwybitniejszych psychologów i psychiatrów w historii nauki, opublikowanej w czasopiśmie „Psychology Today” (listopad 1967). Szczególnie doceniono jego działania w zakresie opracowania rewolucyjnej Teorii Dezintegracji Pozytywnej, a zwłaszcza ukazania pozytywnych aspektów zaburzeń psychicznych jako mechanizmów rozwojowych.

Warto w tym miejscu przywołać wypowiedź profesora O. Hobarta Mowre-ra: „[...] Profesor Kazimierz Dąbrowski nie jest zwyczajnym psychiatrą. Mimo iż otrzymał wykształcenie medyczne, stworzył koncepcję człowieka z jego «egzystencjalnymi pragnieniami», które zdecydowanie wykraczają poza fizyczną i biologiczną rzeczywistość; chociaż studiował również freudowską psychoanalizę i zamiast potępiać moralność i idealizm, nadaje im pierwszorzędne znaczenie. Profesor K. Dąbrowski jest z pewnością pionierem kierunku psychiatrii [...] i zasługuje na głęboki szacunek za swoją oryginalność i odwagę”⁴.

1. TEORIA DEZINTEGRACJI POZYTYWNEJ – WPROWADZENIE

Teoria Kazimierza Dąbrowskiego koncentruje się wokół głównej myśli zakładającej, że istotą rozwoju człowieka jest osiąganie coraz wyższych poziomów życia psychicznego. Dzieje się to poprzez stopniowe zastępowanie prymitywnych i zintegrowanych form czynności psychicznych formami bardziej złożonymi. Wyższe poziomy czynności psychicznych odznaczają się większą świadomością i skoordynowaniem funkcji, zwłaszcza intelektualnych i emocjonalnych. Dzięki temu wzrasta autonomia, zdolność do rozumienia samego siebie i otoczenia oraz do rozwiązywania coraz bardziej złożonych problemów. Przewyciężenie pierwotnych, niższych form życia psychicznego przebiega poprzez zakłócenia, zaburzenia i częściową dezorganizację funkcji i struktur psychicznych, tzn. dezintegrację. W ujęciu Dąbrowskiego ma ona jednak pozytywne znaczenie, gdyż jest drogą do osiągania wyższych poziomów funkcji życia psychicznego i do ich świadomej integracji na poziomie nieporównywalnie wyższym od stadiów początkowych⁵. Dąbrowski wywiódł

⁴ O. H. M o w r e r, *Introduction*, [w:] *Personality – Shaping Through Positive Disintegration*, red. K. Dąbrowski, Boston 1967, s. XIV.

⁵ Cz. C e k i e r a, *Koncepcje rozwoju osoby wg K. Dąbrowskiego*, „Zdrowie Psychiczne” 2(1984), s. 17.

stąd właśnie nazwę swojej teorii, określając ją teorią rozwoju psychicznego przez dezintegrację pozytywną. Powszechnie przyjęła się nazwa skrócona – Teoria Dezintegracji Pozytywnej (TDP).

2. WIELOPOZIOMOWOŚĆ OSOBY W TDP

Autor teorii postrzega osobę jako całość mającą warstwę biologiczną, psychiczną i duchową, w czym dostrzec można związek z noologoteorią K. Popielskiego⁶. Szczególnie ważne jest to, że Dąbrowski kładzie nacisk na sferę uczuć i autonomię w wartościowaniu. W TDP od poziomu rozwoju sfery uczuciowej uzależniony jest poziom funkcjonowania jednostki, co jest jednym z innowacyjnych elementów teorii.

Rozwój osobowy w TDP polega m.in. na osiągnięciu coraz większej świadomości i autonomii: „[...] Ujęcie rozwoju w postaci faz rozwojowych i poziomów rozwojowych wyraża proces świadomego oddeterminowania się, świadomego wyboru drogi i celów rozwoju i przejścia od poddania się czynnikom w dużej mierze automatycznym, do wzięcia «we własne ręce» swojego rozwoju i kierowania nim ku poziomowi osobowości poprzez dezintegrację pozytywną i cząstkową integrację wtórną. [...] Taki rozwój wszechstronny i wielopoziomowy łączy się z uzyskaniem coraz wyższego poziomu empatii, wrażliwości, alterocentryzmu, odpowiedzialności i współdziałania”⁷. Już samo ukierunkowanie rozwoju, na które wskazuje autor, jednoznacznie nasywa na myśl dojrzałą osobowość, która jest gotowa do stworzenia stałego związku. Do myśli tej nawiązuje kontynuator Dąbrowskiego, Czesław Cekiery, pisząc, że człowiek „nie jest nigdy w pełni, lecz wciąż staje się”⁸.

Autor teorii przyjmuje założenie, że „każde ludzkie zjawisko” może przebiegać na różnych poziomach. Przykładowo można wyróżnić różne poziomy zaspokajania instynktu seksualnego, który albo służy tylko rozładowaniu energii seksualnej, albo budowaniu więzi, za którą bierze się odpowiedzialność⁹.

⁶ Por. K. P o p i e l s k i, *Noo-psychosomatyka: człowiek między rozwojem integralnym a dehumanizacją*, Lublin 2007.

⁷ K. D ą b r o w s k i, *Wprowadzenie do higieny psychicznej*, Warszawa 1979, s. 60-63.

⁸ Cz. C e k i e r a, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin 1993, s. 260.

⁹ K. D ą b r o w s k i, *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa 1979, s. 30.

Warunkiem zmiany jest dezintegracja. Ma ona charakter pozytywny, jeśli wzbogaca całe życie jednostki, poszerza jej horyzonty myślowe i uczuciowe oraz staje się motorem twórczości. Dąbrowski zakłada, że kryzysy czy zaburzenia mogą pełnić rozwojową rolę. Na ten kolejny element teorii Dąbrowskiego zwraca uwagę Mowrer: „Dezintegracja oznacza rozluźnienie i rozbitcie struktury psychicznej, jej rozproszenie i rozłam. Termin ten stosuje się do wielu procesów [...]. Prawie z reguły procesy te są traktowane jako negatywne. Dąbrowski reprezentuje pod tym względem zdecydowanie odmienny punkt widzenia. Przyjmuje mianowicie, że dezintegracja jest – ogólnie biorąc – pozytywnym procesem rozwojowym”¹⁰. Jeżeli nie prowadzi ona do rozwoju, nosi nazwę dezintegracji negatywnej.

Aby zrozumieć, w czym dla Dąbrowskiego przejawia się dojrzałość do małżeństwa, należy poznać bliżej jego teorię.

3. KLUCZOWE POJĘCIA TDP

Koncepcja rozwoju osobowości w TDP została zbudowana według kilku kluczowych pojęć. Do najważniejszych z tych pojęć należą:

Dynamizmy rozwojowe – istnieją w człowieku i warunkują jego rozwój. Określane są łącznie instynktem rozwojowym, który kieruje zespołami tendencji do oderwania się od biologicznego, powszechnego cyklu życiowego. Skutkiem ich działania jest rozluźnienie i rozbitcie podstawowych sił popędowych, a w konsekwencji – rozluźnienie jedności psychofizycznej. Dąbrowski wyjaśnia: „Instynkt samozachowawczy zaczyna się przekształcać, przekracza właściwe mu tendencje, kładąc coraz większy nacisk na zachowanie jednostki jako istoty duchowej, na działanie moralne, nawet na niekorzyść strony fizycznej. Instynkt seksualny sublimuje się w kierunku trwałych i wyłącznych związków uczuciowych. Instynkt walki przenosi się na teren konfliktów w świecie wartości moralnych, przetwarzając je i sublimując na postawę walki o dobrą sprawę, postawę ofiary i miłości. Instynkt rozwojowy przekracza wąskie cele biologiczne, przejawiając siłę większą od siły prymitywnych popędów. Wyraźnie występuje on przeciwko ograniczonemu, powszechnemu cyklowi życiowemu, a rozbijając dotychczasową strukturę jednostki, dąży równocześnie do odbudowania tej jedności na wyższym poziomie”¹¹.

¹⁰ M o w r e r, *Introduction*, s. XV.

¹¹ K. D ą b r o w s k i, *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*, Lublin 1984, s. 44-45.

Potencjał rozwojowy – jest to „oryginalne wyposażenie, które determinuje poziom rozwoju osoby znajdującej się w optymalnych warunkach rozwoju”¹². Potencjał związany jest z czynnikiem konstytucjonalnym, zwanym czynnikiem pierwszym. Do jego podstawowych właściwości należy wzmoczona pobudliwość psychiczna, określana nadpobudliwością lub nerwowością, będąca „silną, nieprzeciętną wrażliwością na bodźce zewnętrzne i wewnętrzne”¹³. Dąbrowski wymienia pięć form wzmoczonej pobudliwości: psychomotoryczną, zmysłową, wyobrażeniową, intelektualną i uczuciową, a ich znaczenie dla rozwoju jest różne. Niezbędne do osiągnięcia wysokiego poziomu rozwoju są: nadpobudliwość uczuciowa, intelektualna i wyobrażeniowa, określane przez autora formami wyższymi. Najwyższy (piąty) poziom rozwoju osiągany jest tylko wtedy, gdy nadpobudliwość uczuciowa jest najsilniejsza. Wynika to stąd, że uczucia stymulują proces wartościowania, warunkujący rozwój moralny. Nadpobudliwość uczuciowa wyraża się m.in. potrzebą autentycznych związków przyjaźni i miłości, zdolnością do głębokiej empatii, wrażliwością na cudzą krzywdę itp.¹⁴ Te cechy są niezbędne także do zbudowania satysfakcjonującego związku małżeńskiego.

Czynniki rozwoju – są korelatami potencjału osobowego. Pierwszą grupę czynników stanowią procesy i zjawiska uwarunkowane genetycznie, nazywane przez autora *czynnikiem pierwszym*. Druga grupa, czyli tzw. *czynnik drugi*, to: „wszystkie społeczne wpływy pochodzące od innych jednostek lub oddziaływań grupy na jednostkę, na jej organizm, na jej różnorodne funkcje”. *Czynnik trzeci* to: „[...] «siły» i «procesy», które jednostka wykorzystuje do indywidualnego określenia własnej tożsamości. Należą do nich m.in. świadomość, świadome czynniki przekształcania, decyzje (akty i procesy) wyboru co do kierunku rozwoju własnej osobowości [...]”¹⁵. Czynniki trzeci jest autonomiczny, częściowo niezależny od dwóch pierwszych, z których wybiera elementy korzystne dla rozwoju, a inne osłabia i odrzuca. Dzięki niemu jednostka może przekraczać do pewnego stopnia uwarunkowania konstytucjonalne.

¹² K. Dąbrowski, *Funkcje i struktura emocjonalna osobowości*, Warszawa 1980, s. 25.

¹³ Dąbrowski, *Osobowość i jej kształtowanie*, s. 77.

¹⁴ Z. Paśniewska-Kuć, *Pomyślnie rokowania w nerwicy natręctw*, Warszawa 1995, s. 36.

¹⁵ Tamże, s. 100.

Ideał rozwoju – stanowi warunek autentycznego rozwoju. Ideał osobowości jest twórczo wypracowywany w ciągu życia człowieka poprzez akty wewnętrzznego buntu i niezgody na wzorce zastane w danej kulturze, które otoczenie usiłuje narzucić jednostce, kształtując ją według pewnego schematu bez uwzględnienia jej indywidualności. Posiadanie takiego ideału prowadzi do pozytywnego nieprzystosowania wobec rzeczywistości. Początkowo ideał jest odległą formą, z czasem staje się coraz bardziej uświadomiony, zorganizowany i aktywny. Dzięki niemu osoba dokonuje oceny wartości, ku którym się kieruje, co przekłada się na jej funkcjonowanie.

Ideał osobowości wpływa aktywnie na rozwój *ośrodka dyspozycyjno-kierowniczego*, stanowiącego centrum struktury psychicznej oraz dynamizmów rozwojowych. Ośrodek ten powstaje z tendencji człowieka do uzyskania wyższego poziomu kulturalnego i moralnego. Czynniki trzeci pojawiają się równocześnie z ukształtowaniem ośrodka dyspozycyjno-kierowniczego na wyższym poziomie oraz z wyraźnym formowaniem się ideału osobowości. Jest on im podporządkowany, a zarazem sam odgrywa zasadniczą rolę w ich rozwoju, w czym wyraża się głębokie sprzężenie tych struktur¹⁶.

4. WIELOPOZIOMOWOŚĆ ROZWOJU I FUNKCJONOWANIA PSYCHICZNEGO

Wielopoziomowość w TPD oznacza, że działania początkowo proste, odruchowe i automatyczne („niższe”) stają się w trakcie rozwoju coraz bardziej złożone i dowolne, coraz mniej impulsywne, a bardziej refleksyjne („wyższe”). W związku z tym poziomy niższe stają się coraz bardziej zahamowane i kontrolowane przez poziomy wyższe.

Kryterium podziału na „niższe” i „wyższe” rozwojowo poziomy funkcji psychicznych jest uniwersalna hierarchia wartości, zwłaszcza wartości społeczno-moralnych. Poza tym, w miarę rozwoju i przechodzenia na wyższy poziom rozwoju, człowiek w swoim postępowaniu zaczyna kierować swoimi uczuciami. Przejawia się to np. poprzez dezaprobatę cech egocentrycznych, egoistycznych, związanych z dążeniem do realizacji własnych celów bez uwzględnienia dobra innych.

¹⁶ Dąbrowski, *Dezintegracja pozytywna*, s. 49.

Poziom rozwoju a faza rozwojowa

Autor teorii wprowadza rozróżnienie między poziomem rozwoju, a fazą rozwojową. Faza rozwojowa to charakterystyczny, wyodrębniający się w rozwoju okres – wspólny wszystkim ludziom, np. okres dojrzewania, starości. Fazy następują po sobie niejako automatycznie, gdyż są determinowane biologicznie i częściowo środowiskowo. Poziom rozwoju to: „Zjawisko indywidualne, nieautomatyczne, lecz osiągnane z udziałem świadomości, niezdeteminowane, lecz autodeterminowane przy udziale jednostki. Poziom jest wyrazem normy indywidualno-osobowościowej i dotyczy tylko części osobników”¹⁷.

Cel rozwoju

W koncepcji Dąbrowskiego najwyższą formą istnienia ludzkiego i najwyższym poziomem jego rozwoju jest *osobowość*. Jak pisze kontynuator myśli Dąbrowskiego, F. Leśniak: „[Osobowość] jest to samouświadomiona, samowibrana, samopotwierdzona i samowychowująca się jedność podstawowych właściwości (jakości) indywidualnych i społecznych; niezmiennych jako jakości i rozwijających się w kierunku konkretnego ideału indywidualnego i powszechnego (społecznego)”¹⁸.

Poziom ten osiągnany jest dzięki procesom dezintegracji pozytywnej, w związku z czym nieodłącznie towarzyszą mu trudne doświadczenia, niepokoje, kryzysy, zahamowania, smutek, depresja, obsesje, stany lękowe i psychonerwice. Na to rewolucyjne ujmowanie trudnych doświadczeń i zaburzeń jako niezbędnych dla rozwoju zwraca uwagę Z. A. Piotrowski: „Koncepcja dezintegracji pozytywnej dotyczy podstawowego i najtrudniejszego problemu psychopatologii i psychologii osobowości. Tworzy teoretyczne ramy obejmujące wszystkie stany osobowości – od psychozy do rozwoju twórczej osobowości. Jest sytuacją paradoksalną, że jednym z najtrudniejszych zadań w psychologii i psychiatrii jest zdefiniowanie osoby normalnej psychicznie i wyjaśnienie faz, kryzysów i ewolucji procesu jej dojrzewania. Szczególnie trudno jest zrozumieć stany napięcia i niepokoju u osób twórczych o konstruktywnym i trwałym dorobku”¹⁹.

¹⁷ K. Dąbrowski, *Fazy i poziomy rozwoju psychicznego i trzy kształtujące go czynniki*, [w:] *Zdrowie psychiczne*, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 48.

¹⁸ F. Leśniak, *Osobowość w ujęciu K. Dąbrowskiego*, Lublin 1964, s. 84.

¹⁹ Z. A. Piotrowski, *Kazimierz Dąbrowski's Theory of Mental Development of Man*, Philadelphia 1962, s. 1.

W rozwoju „ku osobowości” Dąbrowski wyróżnia pięć poziomów rozwoju uczuciowego, przez które może przejść człowiek. Każdy poziom wyznacza występowanie charakterystycznego dla niego układu „wewnątrzpsychicznych procesów”, zwanych *dynamizmami rozwojowymi*, które – z jednej strony – są osiągnięciami dotychczasowego procesu rozwojowego, a z drugiej – umożliwiają jego kontynuację. Poniżej przybliżona zostanie charakterystyka kolejnych pięciu poziomów rozwoju. Jak będzie można prześledzić, kolejne poziomy rozwoju wyznaczają zarazem możliwe do realizacji charakter relacji międzyludzkich. Wynika stąd, że dojrzałość do małżeństwa kształtuje się w zależności od poziomu rozwojowego, który wyznacza jej potencjalność.

5. POZIOMY ROZWOJU OSOBOWEGO W TDP

Poziom pierwszy – **integracja pierwotna** – charakteryzuje się: automatyzmem, impulsywnością, sztywnością w obszarze funkcji poznawczych i emocjonalnych. Brak tutaj dynamizmów rozwojowych. Cała struktura psychiczna jest nieodróżnicowana, zintegrowana, bez napięć wewnętrznych. Stosunek do ludzi jest przedmiotowy, brak z nimi jakichkolwiek związków uczuciowych. Charakterystycznym przykładem integracji pierwotnej jest osobowość autorytarna²⁰. Czynności osób na tym poziomie ograniczone są do zaspokajania silnych prymitywnych potrzeb, co dostarcza im bezpośrednio i prostej satysfakcji; w każdej sytuacji są one egocentryczne. Nie mają wewnętrznego środowiska psychicznego lub mają tylko jego nikłe załączki, w ich strukturze psychicznej nie ma sprzeczności popędów i działania, chwiejności uczuć, wobec czego nie przeżywają konfliktów wewnętrznych. Popadają jednak w konflikty zewnętrzne z otoczeniem²¹. Według Dąbrowskiego na pierwszym poziomie znajduje się większość społeczeństwa. Autor nazywa tę grupę tzw. normą statystyczną, odróżniając jednocześnie to pojęcie od tzw. normy idealnej. Według Dąbrowskiego norma statystyczna oznacza zespół cech ludzkich najczęściej występujących, natomiast norma idealna stanowi najwyższy wskaźnik właściwego zachowania i postępowania człowieka²². W tym kontekście, w przekonaniu autora, większość społeczeństwa

²⁰ M. P i e c h o w s k i, *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*, [w:] *Zdrowie psychiczne*, s. 116.

²¹ D a b r o w s k i, *Dezintegracja pozytywna*, s. 9.

²² K. D a b r o w s k i, *Zdrowie psychiczne ludzi przeciętnych, wybitnych, o ukształtowanej osobowości oraz problem psychopatii*, [w:] *Zdrowie psychiczne*, s. 165.

przejawia cechy charakterystyczne dla poziomu pierwszego, dlatego też osoby z pierwszego poziomu nazywa normą statystyczną. Stanowią ją ludzie o strukturze prymitywnie zintegrowanej bądź będący na pograniczu poziomu pierwszego i drugiego. Nie przeżywają oni tragedii, a nawet silne dramaty życiowe nie burzą ich struktury wewnętrznej. Przejawiają pewną powierzchowną syntonię w stosunku do innych, pewne uwrażliwienie na wspólne trudności i radości. Na ogół są dość pogodni, nawiązują znajomości i przyjaźnie, ale nie są to związki „niezastąpione”, miłość także nie ma dla nich charakteru nadmiernej wyłączności. Dbają o swoje dzieci, ale koncentrują się głównie na ich materialnym wyposażeniu i zdrowiu fizycznym. Nie uznają głębokich, hierarchicznych wartości, nie mają ambitnych celów. W trudnych sytuacjach życiowych wykazują tendencję do częściowego obniżania poziomu struktur uczuciowych, aż do granicy psychopatii. Stają się wówczas bardziej egoistyczni, wąscy, nieelastyczni, agresywni²³. Na poziomie pierwszym znajdują się także psychopaci. Różnią się oni jednak od przedstawicieli tzw. normy spoistością prymitywnej integracji. Psychopatów cechuje bardzo pierwotna integracja negatywna, niepodatna na dezintegrację. Natomiast u części osób należących do tzw. normy statystycznej struktura psychiczna jest w pewnym stopniu podatna na dezintegrację. Dzięki stymulacji wywołanej stresem i ciężkimi doświadczeniami może dokonywać się w nich rozwój moralny, społeczny, intelektualny i estetyczny²⁴. Zwraca uwagę fakt, że Dąbrowski w ten sposób postrzega większość społeczeństwa. Zważywszy na niską podatność tej grupy na procesy dezintegracyjne, nie dostarcza on optymistycznych prognoz na przyszłość w odniesieniu do poziomu rozwoju moralnego społeczeństw.

Jak w kontekście tego opisu można oceniać dojrzałość do małżeństwa osób z pierwszego poziomu rozwoju? Większość z nich z pewnością buduje związki i wychowuje dzieci, jednak naturalny dla nich brak wrażliwości emocjonalnej, egocentryzm, powierzchowność funkcjonowania kształtuje rodziny, w których wyższe potrzeby ich członków nie są zaspokajane.

Drugi poziom to **dezintegracja jednopoziomowa**. Na tym poziomie dostrzec można radykalne odejście od spoistej, niezróżnicowanej struktury integracji pierwotnej. Pojawiają się wahania, wątpliwości, trudności w podejmowaniu decyzji, niepokój, ekscytacja, brak intelektualnej kontroli,

²³ Dąbrowski, dz. cyt., s. 37.

²⁴ Dąbrowski, dz. cyt., s. 10.

radykalizm, czyli przejawy dezintegracji. Procesy dezintegracyjne częściej są jednak źródłem dużych problemów jednostki niż rozwoju.

Typowym okresem dezintegracji jest adolescencja, którą cechuje brak równowagi emocjonalnej, ambiwalencje, ambitendencje, zmienność postawy pełnej poczucia niższości lub wyższości, krytycyzmu i samokrytycyzmu, często niechęć do siebie, nieprzystosowanie do świata zewnętrznego. Funkcjonowanie na tym poziomie, pomimo początków budowania wewnętrznego środowiska psychicznego, jest bardzo powierzchowne.

U jednostek na poziomie drugim związku uczuciowe z innymi ludźmi istnieją, ale – jak wynika z powyższego – pewne składniki uczuciowe mogą w nich występować w nadmiarze; np. nadmierne uzależnienie od innych lub zazdrość. Dominuje tu relatywizm wartości. Konflikty wewnętrzne zaczynają się pojawiać, ale ich rozwiązanie jest wynikiem przypadku lub powierzchownych rozważań, nie zaś walki wewnętrznej. Silne konflikty emocjonalne nie mają możliwości rozwiązania rozwojowego, ponieważ ograniczona jest zdolność jednostek do poznania i przeżywania wartości, nie rozróżniają one tego, co „wyższe”, od tego, co „niższe”. W związku z tym zachwiania prowadzą u nich zazwyczaj do zaburzeń psychicznych²⁵. Osoby te mają skłonność do poddawania się trudnościam, czego wyrazem mogą być np. próby samobójcze. Dąbrowski pisze: „Na tym poziomie mamy do czynienia z najcięższymi zaburzeniami psychicznymi, z napięciami nie do pokonania, stającymi się przyczyną samobójstw i chorób psychicznych”²⁶. Tłumaczy się to dużymi napięciami psychicznymi i jednocześnie trudnością ich sublimacji, co powoduje tendencję do regresji negatywnej, czyli zejścia na poziom tzw. normy, a nawet granicy z psychopatią²⁷. Nie jest to jednak regułą, dlatego też przedstawiciele tego poziomu mają szansę na pozytywny rozwój przy sprzyjających okolicznościach zewnętrznych.

Powodzenie małżeństwa osób na tym poziomie rozwoju także nie rokuje najlepiej. Przypominałoby ono związek dwojga nastolatków w najbardziej burzliwym okresie dojrzewania, gdyż poziom ten najbliższy jest temu właśnie okresowi. Rzeczywistość pokazuje jednak, że taki związek ma nieduże szanse przetrwania.

Poziom trzeci – **dezintegracja wielopoziomowa spontaniczna**; wyróżnia go zjawisko samowartościowania, czyli zdolność intuicyjnego rozumienia

²⁵ P i e c h o w s k i, *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*, s. 117.

²⁶ K. D ą b r o w s k i, *Trud istnienia*, Warszawa 1986, s. 43.

²⁷ D ą b r o w s k i, *Dezintegracja pozytywna*, s. 32.

i przeżywania „wielopoziomowości funkcji uczuciowych i popędowych oraz wartości”. Dezintegracja na tym poziomie określana jest spontaniczną, jako że dynamizmy rozwojowe nie są jeszcze w pełni opracowane intelektualnie, są bardziej intuicyjne²⁸. Jest to okres powolnego, lecz świadomego kształtowania swej osobowości, poprzez przejście od konfliktów wewnętrznych nieuświadomionych do uświadomionych, w których człowiek ostrzej dostrzega rozdzźwięk między tym, co niższe, a tym, co wyższe. Działanie dynamizmów tego poziomu może prowadzić do przekształceń psychicznej struktury, powodujących wzrost ku zdrowej i dojrzałej osobowości. Dążenie do rozwoju nasila fakt, że każdorazowy wybór wartości wyższej zmniejsza napięcie psychiczne, przez co jest źródłem radości i spokoju. Osoby na tym poziomie, postępując zgodnie z wewnętrznymi dążeniami, mają bardzo dużą szansę na rozwój.

Na tym poziomie stopniowo zarysowuje się hierarchia wartości, na której szczycie znajduje się ideał osobowościowy, będący zasadniczym bodźcem rozwoju. Odgrywa on rolę modelu, wzoru, jest silnie przeżywaną przez jednostkę potrzebą uzupełnień i modyfikacji własnych właściwości. Posiadanie ideału osobowego jest jednym z zasadniczych wyznaczników poziomu trzeciego²⁹.

Na podłożu w znacznej mierze konstytucjonalnym (czynnik pierwszy), przy dodatkowym wpływie otoczenia (czynnik drugi), powstaje i kształtuje się na tym poziomie tzw. czynnik trzeci – autonomiczny i autentyczny, który wraz z nimi decyduje o jakości i intensywności rozwoju człowieka. Dzięki niemu jednostka zaczyna zdawać sobie sprawę z tego, co istotne, trwałe i korzystne dla jej rozwoju, oraz współpracuje z tymi siłami, eliminując to, co ten rozwój hamuje. Czynnik trzeci przypomina sumienie, wyraża wewnętrzne oceny rzeczywistości otaczającej człowieka. Wybór wartości i ich hierarchizacja na tym poziomie nie odbywa się jednak jeszcze w pełni świadomie, raczej intuicyjnie i spontanicznie. Mimo to czynnik trzeci może stanowić silny wyznacznik postępowania. Zasadniczymi okresami, w których czynnik ten występuje, jest pokwitanie i dojrzałość. Stawianie sobie pytań filozoficznych i egzystencjalnych jest wyrazem nasilenia się instynktu rozwojowego oraz przechodzenia na wyższy poziom rozwojowy. W miarę integracji struktury psychicznej w wieku dojrzałym działanie tego czynnika słabnie, a nawet obumiera, natomiast ośrodkiem dyspozycyjno-kierowniczym staje się potrzeba zazna-

²⁸ Pańska - Kuć, *Pomyślnie rokowania w nerwicy natręctw*, s. 31.

²⁹ Dąbrowski, *Osobowość i jej kształtowanie*, s. 109.

czenia się, posiadania, uzyskania wyższego stanowiska. Dłuższe przetrwanie, a nawet spotęgowanie się działania „czynnika trzeciego”, ma miejsce u osób dorosłych ze wzmożoną pobudliwością psychiczną, przejawiających labilność psychiczną, nadmierną wrażliwość, świeżość uczuć, pewien infantylizm. Wiąże się to jednocześnie z większymi zdolnościami twórczymi, z tendencjami do doskonalenia się³⁰.

Poziom trzeci jest w pewnym sensie przełomowy; tutaj osoba wykazuje już znaczny stopień autorefleksji, co umożliwia jej świadome podjęcie trudu własnego rozwoju. To samo dotyczy budowania trwałego związku u drugą osobą, w którym podjęcie wysiłku pracy nad sobą i doskonalenia siebie jest niezbędne do tego, aby w pełni być dla drugiej osoby. Jak mówi autor TDP: „[...] ażeby móc być kimś dla kogoś, trzeba najpierw być kimś dla siebie, traktować swe człowieczeństwo jako nieustające zadanie, w którym inni są nie tylko pomocą, lecz i adresatem obiektywizującym realną skuteczność naszej pracy nad sobą”³¹.

Na poziomie czwartym – **dezintegracji wielopoziomowej, zorganizowanej i ukierunkowanej** – ma miejsce kształtowanie siebie i otoczenia w sposób w pełni świadomy i całościowy, czyli pełna autodeterminacja rozwoju. O rozwoju na tym poziomie świadczą: spokój, będący wyrazem harmonii struktury osobowości i początków wtórnej integracji, słabe i kontrolowane przez jednostkę napięcia i konflikty, autonomia, wysoka empatia. Tutaj ma miejsce przekształcanie powinności w rzeczywistość i działanie. Dostrzec można w pełni już świadome kierowanie własnym rozwojem. Osoba sama buduje własną hierarchię wartości, którą się kieruje w swoim życiu. Potrafi spojrzeć na siebie z dystansu, ocenić krytycznie swoje działania, nadać im pierwotnie wybrany przez siebie kierunek. Konsekwentnie dąży do wybranego przez siebie ideału osobowości³². Silnie zarysowany czynnik trzeci pozwala jej na obiektywną ocenę rzeczywistości i dokonywanie słusznych wyborów, dlatego zasadniczo na tym poziomie nie spotyka się już osób nieprzystosowanych społecznie.

Analizując kolejny poziom rozwoju, dopiero czwarty poziom wydaje się tym, na którym istnieje rzeczywiście duża szansa na zbudowanie trwałego i satysfakcjonującego związku. Mając na uwadze, jak wiele pracy wymaga

³⁰ Dąbrowski, dz. cyt., s. 102-103.

³¹ K. Zieliński, *Wychowanie dzieci do zdrowia psychicznego*, [w:] *Zdrowie psychiczne*, s. 458.

³² Dąbrowski, *Trud istnienia*, s. 51.

stworzenie i utrzymanie takiego związku, osiągnięcia osobowe tego poziomu wydają się dopiero wystarczające do realizacji tego trudnego zadania. W swojej teorii Dąbrowski wskazuje również na możliwe sposoby stymulowania rozwoju osobowego i uczuciowego, w tym miejscu warto zaznaczyć tylko, że kształtowanie tego rozwoju jest niezbędne także w kontekście przygotowania do życia małżeńskiego.

Piąty poziom to **integracja wtórna**. Na tym poziomie mamy już do czynienia z nową organizacją osobowości. Polega ona na wtórnym zharmonizowaniu jednostki przez fazy rozbitcia jednopoziomowego i wielopoziomowego, przez ciężkie doświadczenia wewnętrzne i zewnętrzne. Wyrazami rozwoju są tu: brak konfliktu między tym, „co powinno być”, a tym, „co jest”, tendencja do poświęcania się, empatia, zainteresowanie transcendencją. Integracja wtórna jest synonimem w pełni dojrzałej osobowości. Ideał osobowości jest tu skonkretyzowany, jest to ideał empiryczny: „Nie jest on bowiem żadną mrzonką czy tylko konstrukcją filozoficzną, ale jest dostępny doświadczeniu, konkretny, działa w naszym życiu codziennym”³³. Dynamizmami rozwojowymi są tu: autonomia, odpowiedzialność, autentyzm, najwyższy poziom świadomości i empatii, ukształtowanie wszystkich ważniejszych zainteresowań i uzdolnień oraz dynamizacja ideału osobowości. Na tym poziomie, według Dąbrowskiego, tworzą się trwałe i niepowtarzalne związki miłości i przyjaźni, a stosunek do innych ludzi jest pełen autentyzmu, autonomii, poczucia odpowiedzialności. Osoba taka jest w pełni dojrzała, a zatem – nawiązując do Maslowa – zdolna do zawierania szczególnych jakościowo stosunków z ludźmi³⁴.

Osoba o dojrzałej osobowości potrafi poradzić sobie nawet z sytuacjami silnie kryzysowymi. Dzieje się to dzięki temu, że ośrodek dyspozycyjno-kierowniczy znajduje się na najwyższym poziomie i jest mocno sprzężony z ideałem osobowości³⁵. Dlatego też na tym poziomie budowanie związku małżeńskiego oraz rozwiązywanie ewentualnych konfliktów oparte będzie na wzajemnym zrozumieniu, poszukiwaniu pojednania, otwartej komunikacji, czyli głębokiej, ugruntowanej miłości, co zapewni mu duże szanse powodzenia.

³³ Dą b r o w s k i, dz. cyt., s. 46.

³⁴ P i e c h o w s k i, *Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego*, s. 102-103.

³⁵ Cz. C e k i e r a, *Model rozwoju osoby w Kazimierza Dąbrowskiego teorii dezintegracji pozytywnej*, [w:] *Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego teorii dezintegracji pozytywnej*, red. Cz. Cekiera, I. Niewiadomska, Lublin 1997, s. 34.

*

Teoria Kazimierza Dąbrowskiego wzbudziła duże zainteresowanie z uwagi na zupełnie nowe ujmowanie w niej ogólnie pojmowanej normy i zaburzenia zdrowia psychicznego. Dąbrowski nie próbuje upraszczać rzeczywistości, nie szuka prostych kategoryzacji. Analizując pojęcie dojrzałości do małżeństwa w świetle TDP można powiedzieć, że pierwszym i najistotniejszym jej warunkiem jest świadomość konieczności oraz wola pracy nad sobą (które nie występują jeszcze na I i II poziomie rozwoju). Człowiek nie musi być doskonały, ważne jest jednak to, w jakim kierunku chce dążyć (co wyznacza kształtujący się już na III poziomie tzw. czynnik trzeci). W tym kontekście optymistyczne jest spojrzenie na osoby z zaburzeniami nerwicowymi, nadwrażliwe, neurotyczne, nieprzystosowane do rzeczywistości. Objawy te bowiem wskazują na procesy dezintegracyjne, które są drogą do pełni rozwoju osobowego i uczuciowego. Sam Dąbrowski wypowiada się na temat swojej teorii w następujący sposób: „W moim rozumieniu zdrowym jest człowiek, którego rozwój jest wyraźny i niezależny od tego, czy jest on przystosowany do życia, tj. umie sobie radzić w każdej sytuacji w kontakcie z rzeczywistością, czy też tego przystosowania nie wykazuje. W tym kontekście zdrową psychicznie może być także jednostka o wzmożonej pobudliwości psychicznej oraz większość jednostek z objawami nerwic czy psychonerwic, opartych na rozwoju wyższego poziomu funkcji psychicznych. A zatem wiele jednostek przejawiających rozwojowe procesy dezintegracji pozytywnej zaliczamy do ludzi zdrowych. Natomiast wiele form prymitywnego zintegrowania, zrównoważenia psychicznego czy homeostazy [...] zaliczamy do chorobowych”³⁶.

Na drodze rozwoju przez dezintegrację znajdują się także osoby, które chcą stworzyć związek małżeński. W działaniach wychowawczych najważniejsze jest to, aby umiejętnie pokierować osobę ku jak najlepszemu wykorzystaniu przeżywanych przez nią trudności i kryzysów, gdyż taka droga doprowadzi ją do pełnego funkcjonowania oraz stworzenia satysfakcjonującego, trwałego związku.

³⁶ K. Dąbrowski, *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa 1996, s. 87.

BIBLIOGRAFIA

- B r a u n - G a ł k o w s k a M.: Psychologia domowa, Olsztyn 1990.
- C e k i e r a Cz.: Koncepcje rozwoju osoby wg K. Dąbrowskiego, „Zdrowie psychiczne” 2(1984), s. 12-18.
- C e k i e r a Cz.: Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych, Lublin 1993.
- C e k i e r a Cz.: Model rozwoju osoby w Kazimierza Dąbrowskiego teorii dezintegracji pozytywnej, [w:] Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego teorii dezintegracji pozytywnej, red. Cz. Cekiera, I. Niewiadomska, Lublin 1997, s. 30-34.
- D ą b r o w s k i K.: W poszukiwaniu zdrowia psychicznego, Warszawa 1996.
- D ą b r o w s k i K.: Trud istnienia, Warszawa 1986.
- D ą b r o w s k i K.: Zdrowie psychiczne ludzi przeciętnych, wybitnych, o ukształtowanej osobowości oraz problem psychopatii, [w:] Zdrowie psychiczne, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 165-177.
- D ą b r o w s k i K.: Fazy i poziomy rozwoju psychicznego i trzy kształtujące go czynniki, [w:] Zdrowie psychiczne, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 46-63.
- D ą b r o w s k i K.: Higiena psychiczna uczuć, popędów i myślenia, [w:] Zdrowie psychiczne, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 152-161.
- D ą b r o w s k i K.: Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną, Lublin 1984.
- D ą b r o w s k i K.: Funkcje i struktura emocjonalna osobowości, Warszawa 1980.
- D ą b r o w s k i K.: Dezintegracja pozytywna, Warszawa 1979.
- D ą b r o w s k i K.: Wprowadzenie do higieny psychicznej, Warszawa 1979.
- G a w r o ń s k i G.: Nota biograficzna, [w:] W poszukiwaniu zdrowia psychicznego, K. Dąbrowski, Warszawa 1989.
- L e ś n i a k F.: Osobowość w ujęciu K. Dąbrowskiego, Lublin 1964.
- M o w r e r O. H.: Introduction, [w:] Personality – Shaping Through Positive Disintegration, K. Dąbrowski, Boston 1967, s. XIV-XV.
- P a ś n i e w s k a - K u ć Z.: Pomyślnie rokowania w nerwicy natręctw. Nowy model diagnostyczno-prognostyczny, Warszawa 1995.
- P i e c h o w s k i M.: Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego, [w:] Zdrowie psychiczne, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 91-128.
- P i o t r o w s k i Z. A.: Kazimierz Dąbrowski's Theory of Mental Development of Man, Philadelphia 1962.
- P o p i e l s k i K.: Noo-psychosomatyka: człowiek między rozwojem integralnym a dehumanizacją, Lublin 2007.
- Z i e l i ń s k i K.: Wychowanie dzieci do zdrowia psychicznego, [w:] Zdrowie psychiczne, red. K. Dąbrowski, Warszawa 1985, s. 433-467.

MATURITY FOR MARRIAGE IN THE THEORY
OF POSITIVE DISINTEGRATION
MULTILEVELNESS OF PERSONALITY DEVELOPMENT
IN KAZIMIERZ DĄBROWSKI'S THEORY

S u m m a r y

This article presents the problem of maturity for marriage in Kazimierz Dąbrowski's Theory of Positive Disintegration. The human nature in this theory is multidimensional and its development is based on emotional foundations. Without passing through very difficult experiences and even something like psychoneurosis and neurosis we cannot understand human beings and we cannot realize our multidimensional and multilevel development toward higher and higher levels. Positive disintegration is necessary to develop. People on a higher level of personality development have more chances for a success in their marriage.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: teoria, dezintegracja pozytywna, rozwój, dojrzałość, małżeństwo, satysfakcja.

Key words: theory, positive disintegration, development, maturity, marriage, satisfaction.